

SIMONE GYÖRFI

Romanța centralizării

Lungul drum al percepției de sine – de la periferia conștiinței către centrul ei

Dramaturgul american Eugene O'Neill se dovedește a fi un subtil analist al sufletului omenesc în piesa *Lungul drum al zilei către noapte* (scrisă în anul 1940 și oferită soției sale la aniversarea celui de-al doisprezecelea an de căsnicie), în care prezintă o familie aflată pe punctul de a se destrăma din cauza problemelor neasumate și nerezolvate, care îi hăituie, din trecut și până în prezent. Edmund (personificarea lui O'Neill însuși) suferă din cauza tatălui pe care îl admiră (cu toate că acesta îi tratează accesele de tuse cu superficialitate, refuzând să cheme un medic mai bun, însă mai scump), dar și din cauză că își ascunde adevărata stare înaintea mamei, pentru a o proteja. Mama care, de la nașterea lui Edmund, este dependentă de morfină, alunecă tot mai mult într-o lume halucinantă, se refugiază în amintirile dintr-o perioadă a vieții în care încă totul părea posibil și lumea întreagă era plină de speranță și fericire. Tatăl pare a fi încorsetat în obișnuințele și credințele din trecut, el însuși fiind abandonat de un tată iresponsabil la vârsta de zece ani și forțat să-și caute de lucru pentru a răzbate. Fratele mai mare, Jamie, dat afară din școli și lipsit de orice ambiție în viață, își înecă nesiguranța și lipsa de orizont în alcool și în frecventarea prostituatelor...

Summo summarum, un mic univers pe deplin închis, în care fiecare suferă, fie din cauza lui însuși, fie din cauza celorlalți, fără să fie dornic sau în stare să se apere altfel decât făcându-i, la rândul său, să sufere pe cei din jur. O descriere halucinantă a unei lumi în care omul nu este în stare să se autodescopere, să-și descopere potențialul de supraviețuire și de creativitate, o lume în care ranchiuna și lipsa de orizont sunt ridicate la rang de mare artă. În lumea lui O'Neill, nimeni nu e personaj principal, în situația bizară în care fiecare personaj trăiește la periferia celorlalți, interacționând, pe rând, cu fiecare dintre ceilalți. Nici unul dintre ei nu știe cu adevărat ce dorește de la viață și de la cei din jur și pentru fiecare acest lucru reprezintă o greutate insurmontabilă.

Personajele ar putea fi tratate azi cu medicamente, ori pe cale hipnotică, înregimentându-le în nenumărate programe de rehabilitare fizică și psihică. Societatea de azi dispune de variate metode educaționale, preventive și profilactice pentru prevenirea și tratarea dependențelor de droguri, alcool, a deficiențelor de adaptare socială și altele. Însă aceste probleme, departe de a fi rezolvate în lumea contemporană, se adâncesc tot mai mult.

Într-o lucrare prezentată de Institutul de Cercetare a Calității Vieții, la o sesiune de comunicări din 2002 (*Spațializarea sărăciei extreme în sate și orașe*, asistent de cercetare: Adriana Lazăr) este vehiculată ideea că situații de criză, cum ar fi pierderea locului de muncă, boala unui membru al familiei (mai ales dacă acesta

este și principalul, sau chiar singurul aducător de venit), comportamentul deviant al unuia dintre membrii gospodăriei sau pierderea locuinței, din varii motive (neplata chiriei, demolarea casei, căderea în datorii) reprezintă tot atâtea praguri prin care individul sau întreaga familie decade pe spirala sărăciei, iar ieșirea din circuitul decăderii este tot mai grea, dacă nu chiar imposibilă. Conform aceleiași lucrări, spațializarea *centru-periferie* este „îmbogățită” cu un al treilea concept, anume *ghetto*-ul, un fenomen mai recent în peisajul urban românesc, denumit autohton „groapa de gunoi”, format la marginea periferiei sau chiar ușor în afara așezării și care este populat de indivizi și familii decăzute ireversibil din onesta categorie de „cetățean”. Fără acte, având un adăpost improvizat sau o casă construită ilegal, neînregistrați cu acte în regulă ca locuitori ai zonei, aceștia sunt automat plasați în afara programelor de ajutor social (pentru a cere ajutor de acest tip este nevoie de depunerea actelor de identitate și a numeroase cereri la primărie, poliție etc.) „Absența școlilor, a bisericilor, a lăcașelor de cult, a spațiilor comerciale demonstrează slaba penetrare a acestor zone de către instituțiile publice, dar și de către organizații și firme private”, scrie A. Lazăr în lucrarea prezentată. Trecătorul nu percepe adevărata tragedie din aceste *ghetto*-uri. El se situează la distanță, punându-și inconștient „la rece”, în siguranță, sentimentele față de acești decăzuți ai sorții, atât de neatractivi din cauza comportamentului, mirosului neplăcut, murdăriei și lipsei de civilizație.

Tocmai această „groapă de gunoi” aflată la periferia periferiei a fost ridicată la rang de artă prin filmul *Dodesukaden* (1970), multă vreme neacceptat la el acasă, în Japonia, tocmai din cauza problemelor pe care le ridică și a ideilor pe care le conceptualiza.

Fără să ofere soluții problemelor prezentate în film, regizorul Akira Kurosawa, alături de scenaristul Shinobu Hashimoto, au descris existența precară, tragică a unor *paria* care trăiesc (sau, cel puțin, încearcă să facă acest lucru) în groapa de gunoi de la marginea capitalei japoneze. Întâlnim aici toate categoriile de personaje: de la meseriașul bătrân care își oferă agonisirea hoțului nocturn în schimbul cutiei de scule (furate inițial de către acesta), cu ajutorul cărora își câștigă existența¹, la copilul care moare după ce a consumat pește stricat; de la căutătorul prin gunoaie care visează tehnicolor casa, cu acareturile și poarta de fier pe care și le-ar construi dacă ar putea pune deoparte ceva bani și ar putea scăpa de viața din groapă, la tânărul debil, Rökkuchan, care se pregătește în fiecare dimineață să-și ia în primire tramvaiul imaginar, mijloc de evadare din viața sordidă pe care o duce; de la promiscuitatea plină de aburii beției a golanilor care își împart soțiile (pentru

---

¹ Interesantă asemănarea dintre acest personaj și preotul blând al lui Victor Hugo, monseigneur Bienvenu, care îndeasă în traista lui Jean Valjean și sfeșnicile de argint, spunând că i le dăruise, alături de celelalte valori (materiale) din casă, pentru a-l salva pe acesta, nu neapărat de mâna lungă a justiției, ci mai degrabă de sine însuși. Reacția lui Valjean este aceeași cu a hoțului lui Kurosawa: «Jean Valjean tremblait de tous ses membres. Il prit les deux chandeliers machinalement et d'un air égaré. – Maintenant, dit l'évêque, allez en paix. – À propos, quand vous reviendrez, mon ami, il est inutile de passer par le jardin. Vous pourrez toujours entrer et sortir par la porte de la rue. Elle n'est fermée qu'au loquet jour et nuit.» (*Les Misérables*, Tome I, *Chapitre XII: L'Évêque travaille*, ediție digitalizată, http://www.ebooksgratuits.com/pdf/hugo_les_miserables_fantine.pdf, p. 162)

că niciodată nu știu pe la casa căruia îi apucă noaptea), până la fetița muncită până la epuizare, agresată sexual de unchiul la care locuiește, sub ochiul neștiutor – sau, poate, numai indiferent – al mătușii...

Realitatea mondială ne oferă acum, la început de mileniu III, un al patrulea concept, care vine să contracareze noțiunea de ghetto, de „groapă de gunoi” de mai înainte, din care nu există nici o ieșire și în care se concentrează scursorile societății. Acest al patrulea concept ar fi globalizarea (sau mondializarea), nu neapărat renunțarea la noțiunile de *centru* sau *periferie*, ci, mai degrabă, impunerea accesului la tehnologie și la circulația cunoștințelor ca model de societate modernă.

Desigur că mondializarea poate aduce, prin intermediul internetului, noutățile și oportunitățile din orice domeniu, pentru a le putea savura, pe lângă cafeaua neagră de dis-de-diminează, lecturându-le direct pe monitorul calculatorului. Doar că este nevoie de un anumit statut social-economic pentru ca individul să aibă acces la aceste noutăți și oportunități. În gropile de gunoaie de la marginea orașelor nu funcționează calculatoarele – nu că nu ar exista, încet-încet și la noi, calculatoare viabile, aruncate la gunoi din cauza îmbătrânirii tehnologice, ci din simplul motiv că în locul pomnit nu există electricitate.

Iată astfel că dualitatea *centru-periferie*, opoziția de tip *yin-yang*, *lumină-întuneric*, *alb-negru* suferă, în timp, o dezmembrare cathartică, un „split” istoric într-un cvartet interactiv, în nuanțe de cenușiu, o simfonie în patru timpi, în care, în funcție de viziunea dirijorală, o parte devine pe moment cea mai importantă. Pentru că, așa cum lumina nu poate exista fără întuneric, ori binele nu se poate impune fără a se opune răului, există undeva o condiție *sine qua non* a unei anume opoziții, nu neapărat în sens peiorativ, negativ, răuvoitor, ci poate înțeleasă ca un îndemn spre autoexaminare, reînnoire, renaștere din propria cenușă ca mitica pasăre Phoenix, învățând din greșelile trecutului – spre a le ocoli și a face loc unor greșeli viitoare, greșeli noi, demne de o lume nouă, cu altă orientare ideologic-filozofică, dar, evident, cu aceleași preocupări pe plan psihologic.

Va exista totdeauna o dispută pentru dobândirea priorității asupra unei anumite locații fizice (centrul civic de azi, sau odinioară centrul satului, magazinul central), ideologic (Capitala, Parlamentul, Guvernul, Palatul Cotroceni – la noi, în România; Casa Albă, Piața Tien-an-Men, L’Arc de Triomphe ori Big Ben pe alte meleaguri), culturalizator-educativ (Sibiul, Bucureștiul, Târgoviște, Iași, Cluj, Timișoara, altfel foarte interesant dispuse geografic pe harta țării), nu în ultimul rând, cultural (festivalul Enescu, Sibiul – capitală culturală 2007, dar și celebrul Cenaclu de Luni, unde îi întâlneai în anii ’80 atât pe celebrii momentului – Nichita Stănescu, Nicolae Manolescu, Ioan Luchian Mihalea, Nicolae Caranfil – cât și pe celebrii în devenire, având în vedere că Ion Stratan, Ion Bogdan Lefter, Nichita Danilov sau Mircea Cărtărescu au devenit personaje-cult după anii ‘90), sau chiar *acultural* (*talk-show*-urile Becali).

Centrul ca atare este o autodefiniție în sine: „centrul e mai întâi centru față de sine însuși și abia pe urmă față de periferie, care-i este secundă și exterioară. Din această secundaritate temporală, ori doar logică, ia naștere apoi și denivelarea

axiologică între cele două: centru e centru și pentru că el concentrează, generează și diseminează valorile – ale existenței, ale cunoașterii, ale acțiunii etc.”²

Este de notorietate că românul, îndoctrinat de o jumătate de secol de înaintare glorioasă spre comunismul leninist-stalinist-ceaușist, s-a învățat să primească ordine, indicații prețioase, ba chiar și admonestări „de la centru”. Ar fi interesantă întocmirea unei culegeri a expresiilor idiomatice corolare noțiunilor de *centru-centralizare*, așa cum le vede concetățeanul nostru, peste decenii.

Există însă nenumărate contraexemple (din punct de vedere matematic, acestea s-ar putea constitui nu atât într-o mulțime punctuală, finită și numărabilă, cât într-un ideal, o mulțime de elemente ce tind să se înmulțească spre infinit, o mulțime dotată cu legi interne care îi oferă o anumită autonomie) prin care am putea demonstra exfolierea (nu neapărat căderea în derizoriu) a noțiunii de centru, în primul rând datorită fenomenului de mondializare. Astfel, marile centre ar putea fi dezmembrate în nenumărate centre (asociații) mai mici, autoasumate de un număr mai mic de indivizi, nu neapărat legați geografic sau istoric, dar care, prin intermediul tehnologiei moderne, al internetului, pot comunica permanent, indiferent de distanțele care-i separă. Pe circumferința cărui centru ar putea gravita o asociație cu membri în zeci de state, care comunică prin intermediul unui forum și își fac cunoscute lucrările pe o pagină virtuală de internet? Cum altfel s-ar putea dezvolta prietenii fondate pe marginea acelorași preocupări și interese între oameni care, probabil, nu se vor întâlni fizic niciodată?

Reiterez aici convingerea mea (exprimată deja în rândurile de început ale acestui studiu) că problemele fundamentale au fost și rămân aceleași, indiferent de modelul sociologic adoptat. Macroscopică dispută pentru prioritatea centrului în raport cu periferia, a cetății față de provincie ori a unor asociații cu statut de funcționare și fonduri proprii față de altele, în care relațiile dintre membri sunt mai puțin încorsetate în vreo formă “legală”, este redusă (dacă e privită de aproape) la problematica existențială a omului, la celebrul „a fi sau a nu fi”, la descoperirea propriei personalități creative, la găsirea locului individului în societate.

Perceperea sinelui reprezintă înțelegerea ultimă, descoperirea existenței personale ca entitate unică, inimitabilă și irepetabilă. Descoperindu-și și acceptându-și sinele, omul realizează în același timp și faptul că, paralel lui, pot exista alte identități la fel de complexe și unice. Descoperindu-și centrul, omul devine echilibrat, admite și recunoaște locul său unic în lume alături și pe plan de egalitate cu aceia asemeni lui. Cel conștient de sine nu se ascunde după învinuiri și scuze, își poate fixa cu claritate scopurile și poate acționa pentru atingerea lor, după cum opina și John Locke:

PERSON, as I take it, is the name for this self. Wherever a man finds what he calls himself, there, I think, another may say is the same person. It is a forensic term, appropriating actions and their merit; and so belong only to intelligent agents, capable of a law, and happiness, and misery. This personality extends itself beyond present existence to what is past, only by consciousness, – whereby it becomes concerned and accountable; owns and imputes to itself past actions, just upon the same ground and for the same reason as it does the present. All which is founded in a concern for happiness,

---

² Ovidiu Pecican, „*Centralism și vorbărie*”, în *Observator cultural*, nr. 18 (276), 7-13 iulie 2005.

the unavoidable concomitant of consciousness; that which is conscious of pleasure and pain, desiring that that self that is conscious should be happy.³

Victimă conjuncturală, Harey, personaj-fantasmă în celebrul roman metafizic *Solaris* de Stanisław Lem, proiecție vie a sentimentului de vinovăție și a frustrării lui Kris (fostul soț din viața reală de pe Pământ), este oricum, numai fericită nu. Actul suprem al percepției de sine are aici un profund substrat tragic: într-o completă inocență, această ființă aparent indestructibilă, manevrată de un fel de subconștient colectiv se descoperă a fi altceva decât ce fusese programată a fi, în stare să-și ofere eternitatea pe altarul iubirii purtate lui Kris. Rămâne antologică secvența din filmul lui Andrei Tarkovski (*Solyaris*, 1972), în care Harey (Natalia Bondarciuk) se privește în oglindă, căutând înfrigurată și neputincioasă dovada realității existenței proprii.

Din contră, aflați la vârsta căutării de idealuri, ori la vârsta negației, adolescenții gravitează la periferia autodescoveririi, căutând să se autodefinească, să găsească un înțeles vieții pline de mister dinaintea lor, un imbold care să-i impulsioneze a căuta mai departe. Invidiat de confrății autoarei J. K. Rowling (din cauza succesului imens la public) și criticat de nenumărate ori pentru prezentarea exacerbată a misticismului și magiei într-un roman destinat cititorilor celor mai tineri (*young adults*), romanul *Harry Potter* prezintă tocmai drumul inițiativ al unui copil (cam ieșit din comun, e drept, dar care copil iubitor de aventuri nu ar vrea să se simtă centrul universului său?!), de-a lungul a șapte ani, începând cu prima lui zi de școală, spre descoperirea adevăratei personalități, a celui “sine” care îi permite să plece mai departe și să-și accepte destinul.

Departate de a fi un lucru facil, percepția sinelui este o călătorie plină de meandre, unde scăpărările înșelătoare de pe nisipurile mișcătoare ale interacțiunilor interminabile și inevitabile cu societatea, școala, familia, educația impusă sau autoeducația formală și informală, pot fi ușor luate drept luminița legendară de la capătul tunelului. Marii teoreticieni ai psihologiei educaționale plasează în anii de liceu (și, eventual, facultate) vârsta optimă la care se poate interveni pozitiv în orientarea ideatică a minții tinere, dornice de a se autodefini și impune.

Percepția de sine nu este un înlocuitor al personalității, o dublare superfluă a sumei calităților unui individ. Însă trebuie să admitem că numai o personalitate puternică, având în spate o educație și o cultură peste nivel mediu poate ajunge la conștientizarea valorii personale. În caz contrar, asistăm la situații tragi-comice asemănătoare celebrului *talk-show* în care *self-made* milionarul Becali s-a cocoțat nonșalant, pe o scară proprie a valorilor, deasupra filozofului Andrei Pleșu.

Artele abundă în prezentarea eroilor care se autoanalizează la nesfârșit în încercarea de a se autodefini. În timp ce pentru diagnosticieni importantă este exfolierea veșmintelor cu care se înfășoară psihicul individului, într-o vană tentativă de a se autoproteja (de exemplu, în psihanaliza freudiană), iar pentru preoți împăcarea cu sinele măcar în pragul morții, pentru artiști, ca pentru maeștrii Zen cândva,

---

³ John Locke, *An Essay Concerning Human Understanding* [1689], Book II, Chapter XXVII: *Of Identity and Diversity*, ediție digitalizată, <http://www.ilt.columbia.edu/publications/Projects/digitexts/locke/understanding/chapter0227.html>.

important este drumul parcurs de individ până când acesta ajunge în pragul autodefinirii.

Conștiința și percepția sinelui sunt concepte încă aflate sub lupa filozofilor. Am putea asimila noțiunea de conștiință aceleia de Univers, iar centrul acestui univers ar putea fi sinele, perceput ca entitate unică și irepetabilă de către individ. Născut într-o lume în care legile fizice îi impun o traiectorie fixă și imuabilă pe linia naștere-trăire-moarte, omului nu îi rămâne decât speranța (v. Camus, *Ciuma*) că viața nu este totuși doar o călătorie iluzorie. Spiritul uman – prin speranță, sens, identitate, percepție de sine, țel, frumusețe, bunătate, fericire, dragoste, pace – este ceea ce ne deosebește de orice altă ființă din jurul nostru.

Summary

Born in a world prisoner of its own unmovable rules and gravitating on a fixed trajectory between birth and death, the human race is in a continuous search of sense, identity, self-awareness, meaning, beauty, kindness, happiness, love and peace. People hope to successfully fulfill at least part of this search. With hope as an ultimate weapon put to the service of his goals, man must find and accept his own self in order to discover his own creative potential. As it is, the debates concerning the centre and the periphery viewed from a social angle open the way to the more philosophical issues of self-discovery and self-acceptance as the centre of one's universe.